

УВОД У последње вријеме у јавности, у писаним и електронским медијима Републике Српске и Босне и Херцеговине, су све чешће заступљене информације о бројним кривичним дјелима чији су починиоци малољетна лица Управо то упућује на закључак да је малољетнички криминалитет у нашој земљи у порасту. Опште стање у Републици Српској је током последње двије деценије утицало и на овако преступничко понашање младих. Грађански рат, који је бјеснио у цијелој Босни и Херцеговини, донио је са собом дуготрајно стање друштвене и економске кризе, али и до ширења асоцијалних и антисоцијалних појава. Управо у том периоду борбе за опстанак и преживљавања, дошло је знатне ерозије традиционалних норми морала и система вриједности, што се у најгорем облику одразило на младе.

У овом специјалистичком раду, ипак, неће бити ријечи о етиологији малољетничког криминалитета. У тексту овог рада, покушаћу да сагледам и обрадим доминантне трендове у вршењу кривичних дјела од стране малољетника у Републици Српској, а затим и учиним осврт на малољетнике-жртве кривичних дјела уопште.

1. МАЛОЉЕТНИЦИ КАО ИЗВРШИОЦИ КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА 1.1. Појам малољетника

Ма

лољетници су сва лица која нису навршила 18 година живота. По закону, под малољетним лицима, се сматрају лица између 14 и 18 година старости. Лица до 14 година старости сматрају се дјецом, док лица са навршених 18 година живота постају пунољетна.

Малољетници се, у кривичноправном смислу, дијеле у двије групе, и то:

- Млађи малољетници (од 14 до 16 година живота)
- Старији малољетници (од 16 до 18 година живота).

Малољетник је особа посебне узрасне категорије и биопсихичких особина. Од одраслих се разликује по степену емоционалне и интелектуалне зрелости,

свјесности поступака и одговорности за своје понашање. У законодавној пракси

има различитих приступа у класификацији малољетних преступника. Ипак, они се

уобичајено дијеле на млађе и старије малољетнике, јер се оваква подјела заснива на

анатомској и психичкој развијености одређене структуре малољетничке

популације, односно реалних основа могуће усклађености њиховог односа у погледу усвајања и поштовања правних, моралних и друштвених норми.

Малољетник припада старосној популацији интензивних емотивних, физичких и сексуалних промјена, које су услов социјалног сазријевања. У том периоду личност манифестује промјењиве облике расположења. Физички и интелектуално постепено сазријева, усваја принципе понашања и вриједности који не морају увијек да се уклапају у уобичајени клише. Интензивне промјене у развоју и понашању одражавају се на неспоразуме у породици, и социјалној средини, при чему млад човјек налази одушка у некој врсти асоцијалног владања, али и понашања које може постати његов модел трајније негативне идентификације. Уз то, код малољетника су нека унутрашња психичка својства као што су опструкција, агресивност или друга крајност повлачење, депресија и изолација израженији него код осталих. У социјалном свијету све те манифестације преламају се у форми сукоба генерације, односно сукоба вриједности.

Малољетници спадају у најризичније групе склоности делинквентном понашању уопште, а насилништву посебно. Они још немају изграђен идентитет, како индивидуални тако ни групни, те се лакше поводе за вриједносним ставовима, стилем живота и културним обрасцима другачијим од традиционалних и уобичајених за дату средину.

1.2. Појам кривичног дјела, девијације и делинквенције

1.2.1. Појам кривичног дјела
Према Кривичном закону Републике Српске (КЗ РС) кривично дјело је дефинисано као противправно дјело којим се повређују или угрожавају заштићене вриједности и које је, због своје опасности, у закону одређено као кривично дјело и за њега прописана кривична санкција.

Није кривично дјело оно дјело које је, иако садржи обиљежја кривичног дјела одређена законом, у занемарљивој мјери опасно због свог малог значаја или због незнатности или одсутности штетних посљедица. Дјело је малог значаја ако на то указују његова природа, тежина, околности под којима је учињено, низак степен кривичне одговорности учиниоца или његове личне околности.

Кривично је одговоран учинилац који је урачунљив и који је кривично дјело учинио са умишљајем или из нехата. Није урачунљив учинилац који у вријеме извршења кривичног дјела није могао схватити значај свог дјела или није могао управљати својим поступцима услед душевне болести, пријевремене душевне поремећености или заосталог душевног развоја. Управо због оваквог законског дефинисања, сматра се да лица, која су у моменту извршења кривичног дјела, била до 14 година старости - дјеца, нису у стању да схвате значај дјела. Тако члан 64. КЗ РС искључује примјену кривичних санкција према лицима до 14 година старости.

1.2.2. Појам девијације Оно што је за кривично право - кривично дјело, за психијатрију и психологију је то душевна сметња, а социологију је девијација. Социолози девијацију најчешће доживљавају као понашање супротно нормама или очекивањима других које изазива неслагање или кажњавање. Постоје различита схватања девијација, од неких ранијих схватања девијације која су се базирала на облицима личне и социјалне дезорганизације, због чега је овакво понашање посматрано посљедицом патологије појединца (његове тјелесне и душевне абнормалности), односно друштва (нагле социјалне промјене, рушење традиционалних установа, све већа деперсонализација и сл). Насупрот томе, новије концепције девијацију сматрају продуктом истих оних процеса који доводе до поштовања норми (конформизам).

Један од истакнутих познавалаца ове проблематике у америчкој литератури сматра да се међу модерним приступима може разликовати неколико основних:

- Функционалистички приступ - девијантно понашање сматра се одређеном личном и друштвеном дезорганизацијом, тако да девијација не само да одређује границе и вриједност конформистичког понашања, него и служи за одређивање шта друштво не толерише;
- Приступ друштвеног дефинисања - одлучујућу улогу у одређивању понашања као девијантног имају норме понашања у којима се изражава специфичност групе и служе као средства за повећања њене унутрашње солидарности;
- Интеракционалистички приступ - посебно се оријентише на утицај друштвеног схватања на појединца, а ове интеракције појединца са друштвом служе за одређивање статуса, улоге и других друштвено значајних појединаца;
- Аномични приступ - основа за објашњење девијација је недовољно интегрисан друштвени систем, те се отуда говори о "девијантним поткултурама";
- Приступ друштвеног и културног ослонца - има доста заједничког са аномичким, али одбацује идеал монолитног друштвеног реда и потребе бољег интегрисања, наглашавајући значај хетерогености мноштва култура.
- Приступ друштвеног и културног сукоба - указује на нереалност очекивања конформизма од припадника различитих културних система. Они су различито социјализовани, често усвајају норме које се међусобно искључују, па се девијација схвата и као облик такмичења у коме различити нормативни системи теже доминанцији.

Од домаћих теоретичара, треба споменути Драгана Радуловића, који је теоријска схватања девијације подијелио у три групе:

- Девијације као прекршај друштвених правила - ова оријентација (чији је најзначајнији представник Бигкхе1ш) израз је идеологије либерализма коју заступају аутсри. Тиме се

они стављају у позицију "чувфа поретка", свдећи девијације на појединачну, патолошку појаву;

- Девијације као друштвена етикета - ову орјентацију заступају аутори(Бескег, ^егпеЛ) који праве разлику између девијације као кршења правила (што сви људи чине) и друштвене реакције која само некима од њих придодаје етикету девијаната (девијант је онај коме је таква етикета успјешно приљепљена);

- Радикални приступ девијацијама - заснован ја на конфликтном поимању друштва. Кључним чиниоцима у објашњењу девијација сматрају се друштвена моћ, класна неједнакост и средства социјалне контроле.